

Koldingbogen

ÅRSTAL:	1990
FORFATTER:	Kim Furdal
TITEL:	Gårdmænd, tyende og fattige i Dalby omkring 1870.
KORT RESUME:	Socialgrupper i Dalby, Sdr. Stenderup.

Gårdmænd, tyende og fattige i Dalby o. 1870

Af Kim Furdal

Gårdmændene

Med sine 1215 ha og 491 indbyggere var Dalby i 1870 det mindste af de 8 sogne, der efter 1864 blev en del af det danske kongerige. Som de øvrige 7 sogne var Dalby i kraft af sin gode muld og ikke mindst fraværet af adelige hovedgårde siden 1500-tallet velsignet med en række store proprietærgårde.

I 1870 foretog Danmarks Statistik en landsdækkende undersøgelse af gårdenes antal og størrelse. For Dalbys vedkommende fordelte gårdene sig således:

Gårdenes antal og størrelse i Dalby sogn 1873

	<i>antal</i>	<i>antal td. htk.</i>
30 td. htk.,-	1	30 td. htk.
20-30 td. htk.	3	72 td. htk.
12-20 td. htk.	2	29 td. htk.
8-12 td. htk.	1	8 td. htk.
4- 8 td. htk.	4	27 td. htk.
2- 4 td. htk.	4	10 td. htk.
1- 2 td. htk.	6	8 td. htk.
I alt	21	186 td. htk.

I toppen udskilte sig en gruppe på 6 gårde af de i alt 21 gårde med 70% af den samlede landbrugsjord. Ikke mindst Straarup med sine 30 td. hartkorn havde snarere karakter af en herregård end et gårdbrug. Til

denne kategori hørte endvidere gårdene Højgaard (23 td. htk.), Bøgelund (17 td. htk.), Dalbygaard (26 td. htk.), Lindgaard (20 td. htk.) og Ankerhus (13 td. htk.). Foruden disse bestod Dalby af en gruppe mellemstore gårde som Bjerregaard (8 td. htk.), Mariesminde (6 td. htk.) og Tvedgaard (6 td. htk.). En betydelig ejendomsconcentration, der ville have været større, hvis Dalbygaard ikke den 18. februar 1856 var blevet udstykket i 3 gårde til de tre ældste sønner af stænderdeputeret Andreas Petersen, nemlig foruden Dalbygaard, også Højgaard og Bøgelund.

Indadtil var gårdmandsstanden økonomisk og socialt en meget lavdelt gruppe. Udadtil udgjorde standen Dalby sogns overklasse. Stor var den ikke. I 1870 udgjorde den 80 personer børn som voksne eller 16,3% af sognets befolkning. Rent faktisk var der langt flere beskæftigede på gårdene enten som tjenestefolk eller som daglejere mere eller mindre permanent.

Tjenestefolk og daglejere udgjorde knap 50% af befolkningen, og dem havde gårdmændene økonomisk og socialt en helt dominerende indflydelse på. Dertil skal lægges de håndværkere, der enten direkte eller indirekte levede af at arbejde på gårdene. Bøgelund illustrerer godt gårdenes betydning for det lille samfund. På gården boede i 1870 en forvalter, 6 tjenestepiger og 10 tjenestekarle. Til at sørge for seletøjet til de 15 herskabs- som arbejdsheste var der ansat en sadelmagerdreng. Gården havde i 1871 61 kreaturer og var derfor stor nok til at drive eget mejeri, der blev drevet af en mejerske. Familien på Bøgelund havde i 1870 to drenge på henholdsvis 8 og 6 år, og som det var almin-

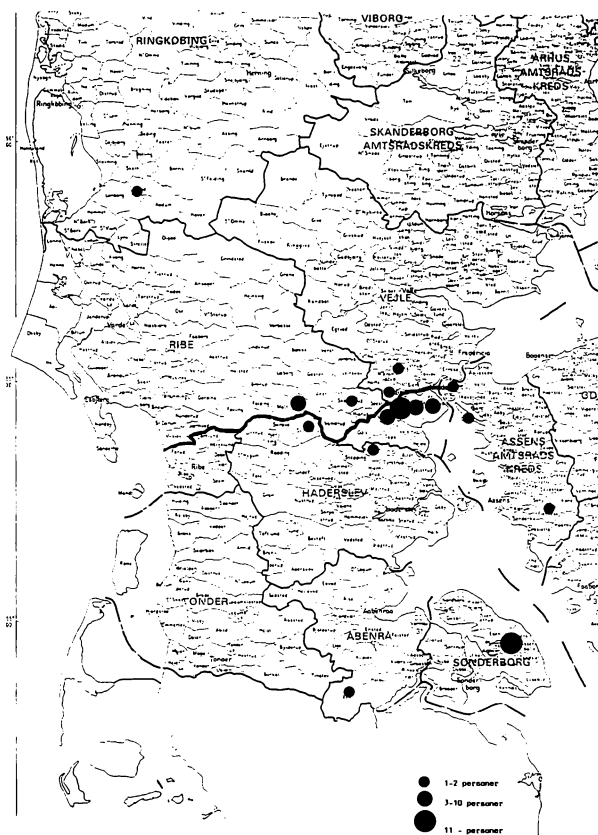
Socialgrupper i Dalby sogn 1873

	<i>antal</i>	<i>i %</i>
Gårdmændene	80	16,3
Husmænd	43	8,8
Tjenestefolk	128	26,1
Daglejere (arbejds mænd)	113	23,0
Håndværkere	90	18,3
Sømænd (fiskere)	14	2,9
Aftægt	4	0,8
Fattighjælp	7	1,4
Andet (præster, lærer, møller, købmænd)	12	2,4
I alt	491	100,0

deligt på proprietærgårdene i de 8 sogne, var der ansat en 17-årig huslærer fra Christiansfeld til at forestå børnenes undervisning. Hertil kom et ukendt antal daglejere bosiddende uden for gården som arbejdede på Bøgelund, når der var brug for ekstra arbejdskraft, hvilket først og fremmest var tilfældet i høsten.

Gårdmandsstanden var socialt tæt knyttet til Dalby sogn og de nærmeste sogne, specielt Vonsild, Sdr. Bjert og Sdr. Stenderup. På kortet har jeg vist gårdmændenes fødested ifølge folketællingen i 1845. Kun få kom fra fjernere egne som Bov, Als, Egvad ved Ringkøbing Fjord og Flemløse på Fyn. Kortet kan sammenlignes med daglejernes og tjenestefolkenes fødested på kortene s. 78 og 79. Ikke overraskende kom disse fra et langt større geografisk område for at tjene i Dalby. Den store gruppe fra Als drejer sig primært om familien Vang, der købte en mindre gård i Tved. Det var en undtagelse. Af stænderdeputeret Andreas Petersens sønner giftede Johannes Petersen (Bøgelund) sig med Marie Lucie Bank fra Struer. Jørgen Petersen (Højgaard) giftede sig med Mette Marie Lund

fra Sjølundgaard (16 td. htk.) i Vejstrup, mens Hans Petersen (Dalbygaard) giftede sig med Beate Thygesen fra Stenderupgaard (15 td. htk.) i Sdr. Stenderup. Unægtelig et eksklusivt selskab. Går man uden for familien Petersen kan nævnes, at Hans Lind på Lindgaard giftede sig med Anna Christine Vyff fra Paulinesminde (15 td. htk.) i Vonsild, mens Anker Schultz, Ankerhus valgte at gifte sig med Inger Marie Lind ligeledes fra en gård i Vonsild. Faderen til Inger Marie

Dalby sogn. Gårdmændenes fødested efter folketællingen 1845

Lind, Nis Olufsen Lind var sognefoged i Vonsild og født på Lindgaard i Dalby, hvilket bragte Lindgaard og Ankerhus i familie med hinanden.

Proprietærene i Dalby valgte at gifte sig inden for deres stand og skilte sig også på denne måde ud fra resten af sognet og for den sags skyld fra resten af gårdmandsstanden. Der er ikke lavet slægtstavler for proprietærene i Dalby, men det er der for en række af proprietærslægterne i Sdr. Bjert, og de viser den meget tætte slægtsmæssige forbindelse mellem en række af de store gårde i Sdr. Bjert og de nærmeste sogne. Med de tætte slægtsmæssige forbindelser fulgte en meget stærk veneration for slægten. Denne følelse viser sig i den viden, der er i slægten om dens historie og de trykte slægtsbøger.

Sideløbende med den økonomiske indflydelse fulgte den politiske. Efter indlemmelsen af Dalby sogn i det danske rige forsamledes sogneforstanderskabet for første gang den 18. januar 1866. Som sogneforstanderskabets første formand valgtes sognefoged og dannebrogsmænd Anker Schultz, Ankershus. De 4 øvrige medlemmer var proprietær Johannes Petersen, Bøgelund; proprietær H.O. Lind, Lindgård; gårdmand J. Christoffersen, Tved og gårdmand Jens Peter Falk, Tved.

Anker Schultz havde i 1870 til at varetage driften af de 215 td. land og besætningen på 8 heste og 41 kreaturer 4 tjenestekarle og 2 tjenestepiger bosiddende på gården samt landarbejdere bosiddende på gårdens 2 arbejderboliger. I dag vidner den grundmurede hovedbygning fra 1838 med frontespice ud mod havesiden om den velstand, der prægede Ankerhus. På et tidspunkt, hvor de fleste huse var af bindingsværk og af langt mindre dimensioner, har det været et imponerende syn for sognets øvrige beboere. Foruden det 15 fags store stuehus bestod gården af 4 store avlsbygninger på 66 fag, ialt til en samlet vurdering på 10.845 rdl. i 1865. Gården var et stort bygningskompleks som, når det var fyldt med de mange tjenestefolk og daglejere,

Det var ikke alene med hartkorn, hoveder og stuehusenes størrelse, gårdmændene markerede deres stand og position. På billedet ses en landauer med kusk i liberi. I vognen sidder fru Tøft fra Straarup. Billedet viser med al tydelighed, at her er tale om en godsejer. Hestene er med blankpoleret seletøj og soloblinkere. På vognen sidder kusken med rank ryg og iført sit flotteste liberi. Ingen bonde på Sjælland kunne tillade sig den form for pragt, der var forbeholdt adelen. En ældre beboer i Dalby har fortalt mig, at man helt op i 1930'erne kunne opleve proprietærene i Dalby på denne måde.

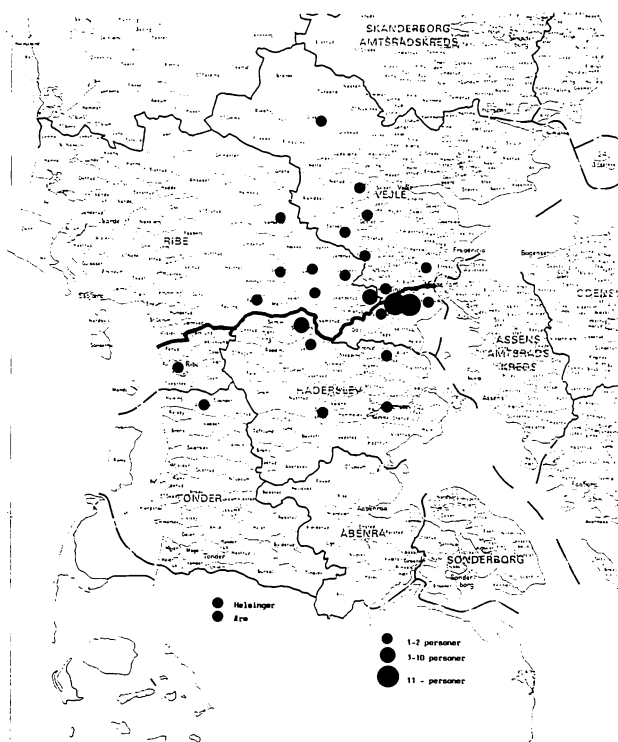
mindede om en mindre landsby.

Da Anker Schultz blev sognerådsformand i 1867, havde han siddet på gården siden 1827. I 1877 gik gården videre til sønnen, der senere også blev sognerådsformand og sognefoged i Dalby. Gårdejerne J. Christoffersen og Jens P. Falk fra Tved skilte sig ud fra dette eksklusive selskab. For J.P. Falks vedkommende med en gård på beskedne 1. td. htk. og en besætning på 2 heste og 6 kreaturer. I modsætning til de øvrige medlemmer af sogneforstanderskabet havde Falk ingen bosiddende tjenestefolk, men kun svigerforældrene, der formentlig sad på aftægt. De to sidstnævnte deltog selv i den daglige drift af gården som de eneste i sogneforstanderskabet.

Tyende

Gårdene var Dalbys sogns økonomiske og sociale krumtap. De var sognets eneste arbejdspladser af betydning. Gik det godt for landbruget, gik det godt for Dalby. For disse var størsteparten af sognets indbyggere tjenende ånder. Mest direkte var tjenestefolkene underlagt gårdmændenes vilje og revselsesret. For de fastboende og meget lidt mobile gårdmænd må denne brogede gruppe have virket som et rodløst og rastløst folkefærd.

Kom tjenestefolkene ikke fra omegnen omkring Kolding, kom de først og fremmest fra de magre hede-

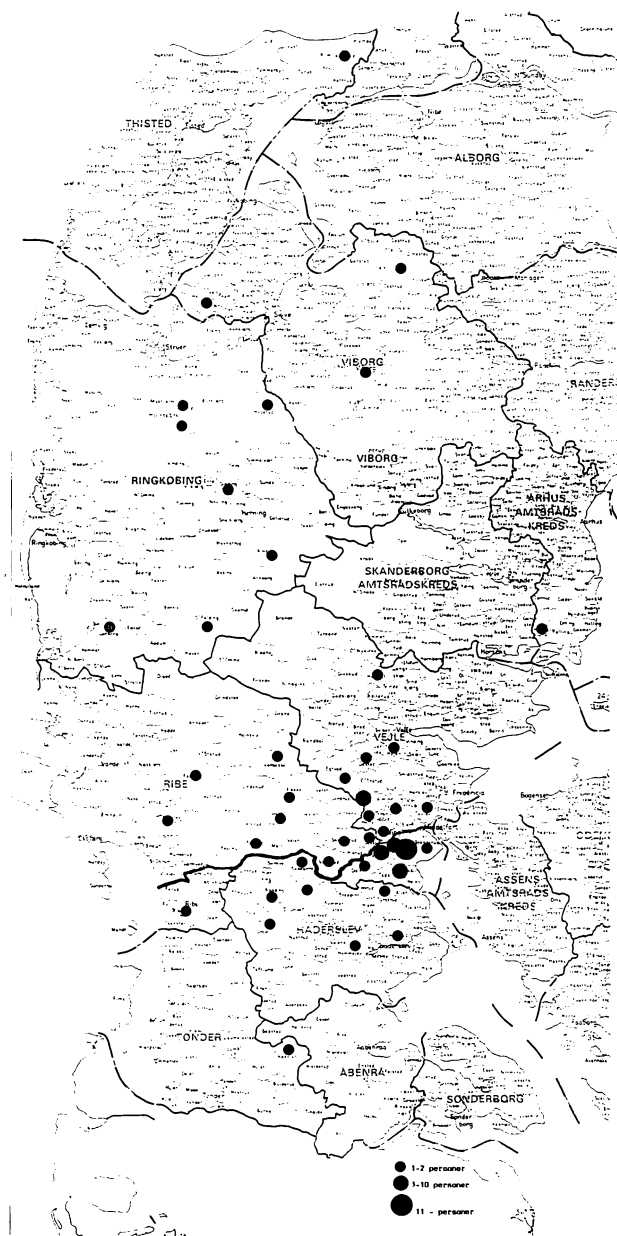
Dalby sogn. Daglejernes fødested efter folketællingen 1845.

egne i Midt- og Vestjylland, bl.a. Bække, Vorbasse, Lønborg og Haderup sogne.

Tjenestefolkene blev hyret for et år ad gangen ved Folkemarkedet på Rendebanen i Kolding hvert år den 1. november. Gårdmanden lagde ud med at spørge en i klyngen, om han eller hun ønskede fæste og til hvilken løn. Derpå begyndte man at tinge, indtil der var enighed om prisen, hvorpå karlen eller pigen fulgte med sin nye husbønd hjem. De, der havde et godt skudsmål, fik i reglen fæste i løbet af første markedsdag, mens andre kunne gå på markedets 8 dage uden at få plads.

Et så løst tilknyttet og omvandrende folkefærd var ikke i samme grad underlagt sognets normer og sociale kontrol. Den tid var endegyldigt forbi, hvor stillingen som tjenestekarl eller pige var et led i karrieren for den unge gårdmandssøn eller datter. Samtidig gav de lave lønninger, der ofte bestod af naturalier, ikke mulighed for i nævneværdig grad at spare op til en gård eller til alderdommen. Mange valgte derfor at leve i nuet fremfor at bekymre sig om en uvis fremtid. Gårdmændene har derfor sikkert modtaget det med tilfredshed, da regeringen i 1832 påbød tyende fremover at bære skudsmålsbog. Den forhattede skudsmålsbog sikrede en vis disciplin blandt tjenestefolkene.

Nogle valgte som Peter Vyess fra Sjølund, der i en alder af 41 år stadig ernærede sig som ugift karl på Dalbygaard, enten af nød eller egen vilje at leve som tjenestefolk. De fleste endte dog deres dage som daglejere i en lille inderstebolig, d.v.s. til leje, eller hvis det lykkedes dem at spare op, som husmænd eller håndværkere på et kådnersted, som et husmandsbrug hed i Sønderjylland. Tilværelsen som daglejer var hård og usikker. Muligheden for arbejde på gårdene var bestemt af årets gang, konjunkturerne og de mere eller mindre tilfældige småjobs, der opstod og ikke mindst af et godt forhold til gårdmanden eller dennes stedfortræder, forvalteren. Den usikre tilværelse for denne gruppe afspejler sig i folketællingen fra 1845, hvor 11 ud af sog-

nets 23 daglejerhushold eller 47% af familierne delvis levede af almisser. Med fattighjælpen fulgte tab af en række borgerlige rettigheder som f.eks. stemmeret. Disse mennesker levede på et eksistensminimum. Da P. G. anmodede sogneforstanderskabet om en ny dyne, overlod sogneforstanderskabet det til fattigforstander P.N. Schmidt at vurdere, hvorvidt hun skulle have en ny dyne eller en lille pengesum, så den gamle dyne kunne repareres. Ved døden var der ofte ikke til den kiste, de skulle ligge i. Det var tilfældet, da malkepige på Straarup Bodil Marie G. fra Vester Nebel døde den 3. marts 1871 af skarlagensfeber. Hun havde kun det tøj, hun gik i, og det blev overdraget fattigforstander, der solgte det ved en auktion for at dække proprietær Haltermanns udlæg ved begravelsen.

Et så usikkert eksistensgrundlag kunne ikke undgå at sætte sit præg på livet i daglejerfamilien. Alle, unge som gamle måtte hjælpe til for at skaffe brød på bordet. Skolegangen var en overflødig luksus i kampen for det daglige brød. For den stedlige lærer må en blot nogenlunde regel mæssig skolegang have formet sig som en Don Quijotsk kamp mod vejrmøller, når op til halvdelen af eleverne pjækkede i august og september måneder, hvor der var arbejde. Heldigvis førte lærer Jens Closter sirligt protokol over forsømmelser, så vi i dag er i stand til at få en indblik i skolens hverdag. Fremødet faldt tydeligvis med den sociale status. Indsidsbørnenes fravær var næsten dobbelt så stort som gårdmandsbørnenes.

Når børnene var konfirmerede, var de gamle nok til at få arbejde som dreng eller pige på gårdene inden eller uden for sognet. Den luksus at lade deres »voksne«

Dalby sogn. Tjenestefolkenes fødested efter folketællingen 1845. Herudover kom 3 fra Sjælland, 1 fra Fyn og 1 fra Rendsborg.

Forsømmelser i Dalby skole 1870

Skoledage	Ja. 19	Fe. 19	Ma. 23	Ap. 16	Maj 20	Juni 20	Juli 21	Au. 5	Sep. 19	Okt. 20	Nov. 22	Dec. 17	I alt 221
Forsøm. i %	10,0	22,1	18,3	8,8	13,0	12,0	17,6	8,9	8,8	24,4	9,1	25,8	16,2
Gårdb. (1)	1,9	4,2	4,2	1,4	2,6	2,4	4,1	0,4	2,3	4,9	2,0	4,4	2,9
Forsøm. i %	21,7	32,0	13,9	17,3	24,7	13,1	14,6	36,3	20,7	22,2	19,6	25,2	20,9
Husmb. (1)	4,1	6,1	3,2	2,8	4,9	2,6	3,1	1,8	3,9	4,4	4,3	4,3	3,9
Forsøm. i %	33,0	34,6	28,3	30,9	21,3	16,1	24,0	49,3	34,2	25,2	16,6	48,0	28,6
Indsidb. (1)	6,3	6,6	6,5	4,9	4,3	3,2	6,0	2,5	6,5	5,0	3,7	8,1	5,3

(1) Gennemsnitlig antal forsømmelser pr. elev

børn blive boende hjemme var forbeholdt gårdmændene. Inderste Niels Christensen lod i 1845 af ukendte årsager sine 3 børn over 15 år blive boende hjemme. Når daglejer Nis Olufsen lod sin ugifte 22-årige datter blive boende hjemme, hang det givet sammen med, at datteren som enlig mor havde svært ved at finde plads som tjenestepige, hvis hun i hele taget var i stand til alene at brødføde den 1-årige søn.

De fattige

Når så stor del af sognets hushold permanent eller delvist levede af almisser, kunne det ikke undgå at få konsekvenser for det sognekommunale budget. I perioden 1872 til 1880 har vi bevaret det kommunale budget for Dalby sogn, så det er muligt at danne sig et indtryk af fattigudgifternes andel af kommunens samlede udgifter. Det var, som det fremgår af tabellen s. 82, ikke ubetydelige udgifter, der gik til fattighjælp og fattighuset i kommunen. Ser man bort fra årene 1876 og 1878 udgjorde kommunens samlede udgifter til fattigvæsenet omkring $\frac{1}{3}$ af kommunens samlede udgifter. På den baggrund kan det ikke undre, at sognerådet ud-

viste en udpræget nidkærhed for at holde udgifterne til fattigvæsenets nede. Der gik ikke et sognerådsmøde uden at spørgsmålet om fattighjælp til bestemte personer eller familier var på sognerådets dagsorden. I de fleste tilfælde meddeler sognerådets forhandlingsprotokol kortfattet, at sognerådet havde bevilget hjælp til den pågældende person. Det var f.eks. tilfældet, da sognerådet den 22. september 1871 tildelte Jørgen H. 6 rdl. og 1. rdl. til sønnens konfirmationsgebyr.

Forhandlingsprotokollen gør det ikke muligt at trænge ind bag sognerådets kriterier for tildelingen af fattighjælp. Normalt var det tilsyneladende ikke vurderingen af, hvorvidt den pågældende var værdig trængende, der optog sognerådets tid. En væsentlig del af sognerådets tid gik med at diskutere og fastlægge, hvilken kommune, der havde forsørgelsespligten og dermed skulle betale for den enkelte fattige. Der kunne være tale om særdeles langvarige sager. Igenem de mange sagsakter, som disse stridigheder gav anledning til, er det muligt at stykke et billede sammen af disse mennesker, som tavsheden ellers sænker sig over.

Den følgende sag er typisk for disse sager. I novem-

ber 1868 modtog sognerådet i Dalby en skrivelse fra Starup-Vester Nebel sognekommune, der bad om at få refunderet udgifter til fattighjælp til Niels L., da de mente, han var forsørgelsesberettiget i Dalby sogn. Dalby sogneråd var af en anden mening, da Niels L. havde boet i Brakker i 15 år uden at modtage fattighjælp. Da de to parter ikke ville give sig, endte sagen med et politiforhør ved Brusk herredsret, som skulle fastslå, hvem der var forsørgelsespligtige for Niels L. Da Starup-Vester Nebel sogneråd en uge efter forhøret atter forlangte, at Dalby sogn skulle betale Niels L.s fattighjælp, sendte Dalby sogneråd sagen videre til Indenrigsministeriet for at få en endelig afgørelse i sagen. Desværre har det ikke været muligt at finde Indenrigsministeriets afgørelse, men da Dalby indbragte sagen til Indenrigsministeriet havde den allerede løbet i over et år.

Sognerådets forhandlingsprotokol giver mange muligheder for at følge fattiglemmernes færden. Nogle af dem kunne nå vidt omkring, inden sognet forlangte dem hjemsendt. Sognerådet var villig til at gå meget langt for at stoppe dette »løsgænger«, hvilket den følgende sag om malersvend Andreas P. vidner om. Første gang, vi støder på ham, er ved et sognerådsmøde den 30. marts 1870, hvor sognets beboere var indkaldt. På det tidspunkt sad han i Horsens Tvangsarbejdsanstalt, hvorfra han havde bedt Dalby sogneråd om at give ham en enkeltbillet til Amerika. Ved sognerådsmødet fik sognerådet tilladelse og accept til »at foranstalte Andreas P. bortført«, dvs. at sende ham til Amerika på en enkeltbillet. Nu var sognet underlagt Indenrigsministeriets kontrol, og ministeriet fandt ikke Dalbys løsning på problemet tilfredsstillende, i alt fald forbød de Dalby at gøre det. Resultatet blev, at sognerådet løslod Andreas P. fra Horsens Tvangsarbejdsanstalt i juli 1870. Knap 14 dage efter modtog sognerådet en skrivelse fra Haderslev Købstad, der anmodede om at få refunderet 3 rdl., som man havde bevilget Andreas P. I denne situation havde sogne-

rådet ikke andet at gøre end at betale det forlangte. Så villige var sognerådet ikke, da de 3 måneder efter i begyndelsen af november 1870 atter hørte fra den gode malersvend. Denne gang befandt han sig i Flensborg, hvor han var indlagt på sygehuset. Sognerådet forlangte, at han straks blev hjemsendt til Dalby, hvorfra han en måned senere blev sendt tilbage til Horsens Tvangsarbejdsanstalt. Anstalten må på et eller andet tidspunkt have løsladt ham igen, for ved et sognerådsmøde den 9. marts 1872 var han atter til diskussion. Anledningen var en skrivelse fra inspektøren ved Odense Fattiggård, der havde bedt sognerådet om at anerkende ham som forsørgelsesberettiget i Dalby. Enden på Andreas P.s Odyssé blev, at sognerådet besluttede at hjemsende ham til Dalby. Det var sager som disse, der fik Dalby sogneråds fastboende gårdmænd til at arbejde for oprettelsen af en fattiggård, hvilket lykkedes i 1878. Anstalten skulle ifølge sognerådet dels tvinge de fattige til at arbejde for pengene, dels virke som afskrækkelse over for andre, der kunne tænke sig at ernære sig af de offentlige midler.

En af de ting, man bemærker ved en gennemlæsning af sognerådets forhandlingsprotokoller, er den regelmæssighed, hvormed de samme personer optræder i det »sociale system«. Et godt eksempel er daglejer Peter T., 35 år, søn af inderste og væver Jep T. og Anna B. Første gang Peter T. optræder i sognerådets forhandlingsprotokol er den 14. september 1869, da Vonsild sogn ønskede deres udbetalte fattighjælp på 2 rdl. refunderet af Dalby sogn. Da Dalby sogneråd ikke ville acceptere, at han var forsørgelsesberettiget i Dalby sogn, endte sagen med et politiforhør, der skulle afgøre hans forsørgelsesmæssige tilhørsforhold. Efter politiforhøret sendte sognerådet den 15. januar 1870 sagen videre til amtsrådet for at få en afgørelse i sagen. Afgørelsen faldt ikke ud til Dalbys fordel. Sognerådet nægtede på det følgende møde at betale Peter T.'s fattighjælp, da Peter T. under politiforhøret havde tilbudt at tilbagebetale beløbet til Vonsild sogneråd. Den

Udgifter for Dalby kommune 1872-1880

År	Fattigvæsen	Skolevæsen	Vejvæsen	Forskelligt	I alt	Fattigvæsen andel i %
1872	437 rdl.	437 rdl.	393 rdl.	59 rdl.	1328 rdl.	32,9
1873	490 rdl.	633 rdl.	40 rdl.	53 rdl.	1218 rdl.	40,2
1874	472 rdl.	653 rdl.	48 rdl.	91 rdl.	1265 rdl.	37,3
1875	1052 kr.	1393 kr.	48 kr.	124 kr.	2618 kr.	40,1
1876	1170 kr.	6171 kr.*	65 kr.	197 kr.	7604 kr.	15,3
1877	1270 kr.	1978 kr.	69 kr.	686 kr.	4003 kr.	31,7
1878	3713 kr.**	1543 kr.	188 kr.	439 kr.	4660 kr.	79,6
1879	2828 kr.	1382 kr.	53 kr.	325 kr.	4589 kr.	61,6
1880	1404 kr.	1412 kr.	172 kr.	1307 kr.	4296 kr.	32,6

*) Inklusiv udgift til opførelse af skole.

***) Inklusiv udgift til indbetaling af 1225 kr. til oprettelse af arbejdsanstalt.

17. juni 1870 døde Peter T. imidlertid og efterlod en enke samt 3 børn på henholdsvis 8, 5 og 1 år. Den 5. november 1870 hører vi atter om Peter T.s familie. Enken havde modtaget 2 rdl. af Vonsild sogn, som sognerådet ønskede refunderet. Den 6. februar 1871 bevilgede sognerådet yderligere enken 2 skp. rug. Derpå gik der over et år, før enken igen optræder i forhandlingsprotokollen. Den 26. december 1872 fik enken endnu en mund at mætte, da hun fødte en datter Petrea T. Kirkebogen udlægger godt nok Peter T. som faderen til pigen, men havde degnen set kirkebogen lidt nøjere igennem, ville han nok have undret sig over, at faderen på det tidspunkt havde været død i halvandet år. Hvem der egentlig var faderen, har det ikke været muligt at konstatere. Fadderne, gårdmand Andreas Vyff, høker Christian Schmidt og madam Karoline Huggen, født Damgaard har næppe tilhørt enkens omgangskreds. Snarere kan der være grund til at formode, at der har været tale om nuværende og tidligere arbejdsgivere. Jeg tror, der kan være god grund til at tolke det som udtryk for, at enken havde et særdeles be-

grænset og svagt socialt netværk. Hun var som så mange andre låst fast i et system, hvor der var meget få muligheder for at slippe ud. Den 4. januar 1872 kunne sognerådsformanden meddele, at enken var nedkommet. Fattigforstanderen blev sat til at holde opsyn med enken, hvorefter sognerådet på det følgende møde tildelte hende 2 rdl. om ugen, indtil hun begyndte på kirkegangen. De følgende år er det muligt at følge hende i fattigregnskaberne, indtil hun i 1876 forsvinder af syne.

Afrunding

Dalby sogn var i anden halvdel af 1800-tallet præget af en række meget store proprietærgårde og et fåtal meget velhavende familier. Sideløbende med den økonomiske magt fulgte den politiske magt i sognerådet i kraft af den eksisterende lovgivning og det faktum, at proprietærene var de største enkeltbidragydere til kommunekassen. Overfor denne gruppe stod en meget stor gruppe af tjenestefolk og daglejere, som hoved-

Tjenestefolkene på Højgaard ved høsten i 1928. Høsten gav god beskæftigelse til sognets mange tjenestefolk og landarbejdere.

sagelig måtte hente deres indkomst ved arbejde på gårdene i sognet. Gården som arbejdsplads bandt disse grupper sammen.

Som gårdmænd var proprietærene interesserede i en billig og stabil arbejdskraft i sognet, som stod til rådighed i landbrugets højsæsoner. I modsætning til landbruget i dag var gårdene afhængige af en fast stab

og en større løs men fast tilknyttet stab af landarbejdere, der kunne hjælpe til, når der var brug for ekstra arbejdskraft, særligt i høsten. I kraft af deres nærmest monopolagtige status i sognet var gårdmændene i stand til at holde lønningerne på et niveau, hvor det var meget vanskeligt for daglejerne at strække deres indtægter, så de også dækkede perioder med arbejds-

løshed. Resultatet blev, at halvdelen af landarbejderfamilierne i større eller mindre grad måtte supplere deres indtægter med den ydmygende fattighjælp. For kommunekassen betød det meget store udgifter til fattighjælp. Denne tendens måtte proprietærene i sognerådet modvirke med en restriktiv politik for tilde-
ling af fattighjælp, dels ved at holde ydelsen til den enkelte fattige nede på et minimum, dels ved at sikre, at kommunen ikke kom til at betale for fattiglemmer, der var forsørgelsesberettigede i andre kommuner. På det sidste punkt kom kommunen i konflikt med andre kommuner med lignende interesser. Disse interessekonflikter gav et utal af retssager, som kan aflæses i sognerådets forhandlingsprotokol. Tilsvarende problemer havde sognerådet ikke i fastsættelsen af fattighjælp til den enkelte fattige. Her dikterede sognerådet suverænt. Derfor støder man i disse tilfælde ikke på sognerådets overvejelser om tildelingens berettigelse og størrelse.

Når billedet alligevel er knapt så entydigt, hænger det sammen med, at sognerådet var interesseret i en fast og stabil arbejdskraft, der var bosat i sognet og som ikke mindst var kendt med normer og værdier for den daglige omgang. Sognerådet måtte derfor på samme tid sikre, at sognets tyende havde mulighed for at sikre et dagligt udkommende om nødvendigt i kraft af fattighjælp. Desuden havde sognerådet ingen interesse i omflakkende daglejere uden for sognets sociale kontrol, som sognerådet alligevel måtte betale til.

Note

Artiklen er tænkt som en hilsen til rektor Knud Moseholm i anledning af hans 90-årsdag den 18. september 1990.